

A black and white photograph showing Adolf Hitler on the left, looking down and slightly to the right. On the right, a German military officer in a dark uniform with a peaked cap and several medals on his chest looks towards Hitler. In the background, a soldier in a helmet and uniform stands at attention. The scene appears to be outdoors, possibly during a military ceremony or a public appearance.

Århundrets mest fatale feilslutning

Professor Bernt Hagtvet

«Dette var ikke
nødvendig»

Maktover-
givelsen til
Adolf Hitler

30. januar 1933

**Den mest fatale
feilslutning i det 20.
århundre**

Dagen 30. januar 1933

Hitler på vei til edsavleggelsen

**Hitler forlater
Hindenburgs
presidentpalass
etter
edsavleggelsen
om formiddagen
30. januar 1933**

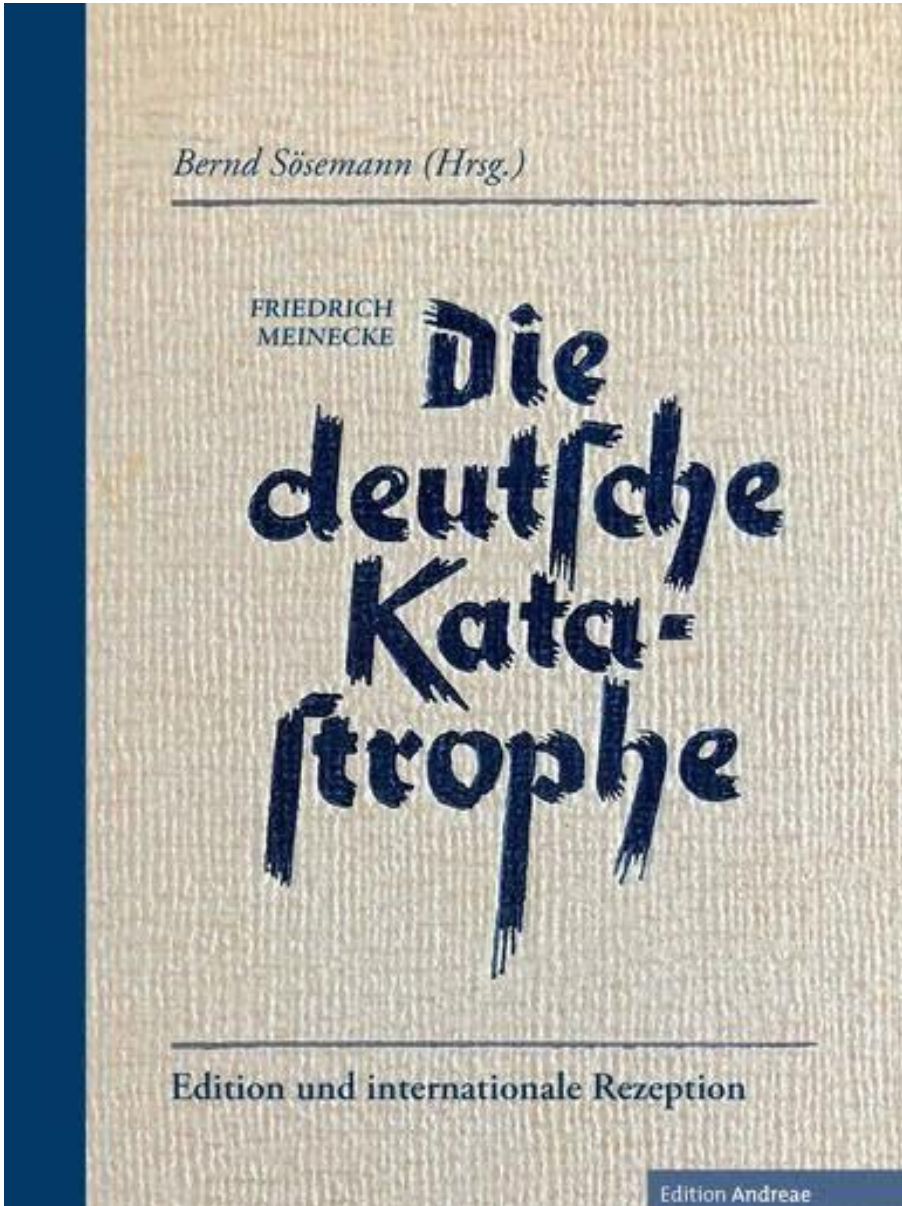
Regjeringen Hitler ved tiltredelse 30. januar 1933.

Sittende fra venstre: **Hermann Göring** (NSDAP), **Adolf Hitler** (NSDAP), **Franz von Papen** (partiløs).

Stående fra venstre: **Franz Seldte** (Stahlhelm), **Günther Gereke** (DNVP), **Lutz Graf Schwerin von Krosigk** (partiløs), **Wilhelm Frick** (NSDAP), **Werner von Blomberg** (partiløs), **Alfred Hugenberg** (DNVP).

Friedrich Meinecke 1862-1954

**Hvorfor falt Weimar-demokratiet i
grus?**

**Hvorfor ble Adolf Hitler utgangen på
krisen?**

WEIMARS DØDSKRAMPER – FRA 1919 TIL 1934

- 9. november 1918: Keiser Wilhelm abdiserer, en rådsregjering under Haase og Ebert tar over styringen. Forsøk på opprør slått hardt ned.
- 19. januar 1919: Parlamentsvalg, det første med kvinnelig stemmerett
- 6. februar – 11. august 1919: Parlamentet møtes i Weimar for å utarbeide ny tysk grunnlov
- 1920-tallet: Preget av politisk og økonomisk uro, økende bruk av vold og gatas parlament
- 28. februar 1925: Friedrich Ebert dør, erstattet som president av Paul von Hindenburg
- 24. oktober 1929: Starten på den verdensomspennende økonomiske krisen. Børskrakket på Wall Street - Tyskland hardest rammet

**Hermann Müller (1876-1931) –
den siste valgte statsminister
i Weimar-republikken.
Han demisjonerte 27. mars 1930**

Mars 1930

- 27. mars: Kabinettet Hermann Müller trer tilbake. Grunnen er uenighet om størrelsen på sosialstøtten til arbeidsledige.
- Dette er den siste regjeringskoalisjon med støtte i Riksdagen og slutten på den brede Weimarkoalisjonen av SPD, det katolske Zentrum og tre mindre borgerlige partier som utgjorde ryggraden i republikken.
- De borgerlige midtpartier splittes. Rikspresident Paul von Hindenburg (PvH) starter å regjere gjennom dekreter og unntakslover i henhold til § 48 i forfatningen. Denne bestemmelsen hadde til hensikt å beskytte grunnloven men i PvHs hender ble paragrafen en dødsoppskrift.
- *Maktvakuum*, presidialstyre, åpning for det ytterste høyre.

Mars – september 1930

- 30. mars: Hindenburg utnevner Heinrich Brüning (HB) fra det katolske Zentrum til kansler.
- 15. juli: Etter å ha mislyktes i å oppnå tillitsvotum i Riksdagen, oppløser Brüning Riksdagen og utlyser nyvalg.
- 14. september; NSDAP øker sitt stemmetall fra 2,6 til 18.3 % og blir det nest største partiet i Riksdagen (SPD 24.5 %).
- Polarisering: Også KPD vinner fram, får 13.1 % av stemmene.
- Brüning iverksetter sin sparepolitikk som fører til deflasjon og øker fatigdommen. Brüning kalles «Hungerkansler». SPD tolerer HB i Riksdagen.

TIME

The Weekly Newsmagazine

NEW GERMANY'S IRON CHANCELLOR

"After the Young Plan ... maybe Germany's dipout?"
(See Feature News)

Volume XVII

Number 24

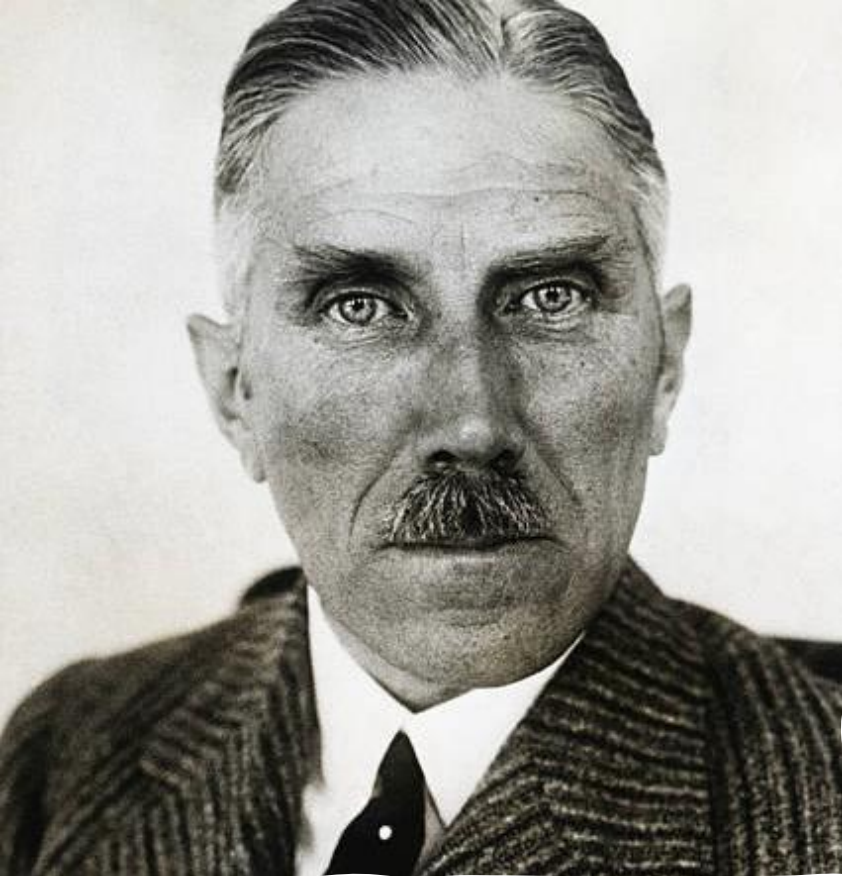
Februar – oktober 1931

- 28. februar: Tallet på arbeidsløse stiger til nesten 5 mill. Men bare annenhver arbeidsledig får statlig sosialhjelp.
- 9. juni: Regjeringen Brüning erklærer at Tyskland er ute av stand til å oppfylle reparasjonsbetingelsene fra Versailles-traktaten. Utenlandske banker trekker umiddelbart 400 mill. Riksmark ut av tyske banker og utløser finanskrise.
- 13. juli: Dresdner Bank og Danat Bank går konkurs.
- 4. oktober: En venstre-opposisjon innen SPD startes, SAPD. Dette blir den politiske flyktningen Willy Brandts parti i Norge. Partiet får bare minimal støtte i enkelte lokalvalg.

Oktober – desember 1931

- 9. oktober: Hindenburg ønsker en sterkere høyrekurs og presser HB til å omdanne sitt kabinett. I dette andre unntakskabinettet i Weimar-republikken får det ytterste, anti-demokratiske høyre større vekt.
- 11.oktober: Harzburgerfonten etableres. Anti-republikansk front mellom NSDAP, veteranorganisasjonen Stahlhelm og det tysk-nasjonale partiet DNVP under ledelse av Alfred Hugenberg. Mål: ein neuer Staat. Opphevelse av Weimarforfatningen.
- 16. desember: Der Eiserne Front mellom SPD, Reichsbanner (partiets væpnede formasjon) og ulike fag- og idrettsforbund dannes med formål å beskytte partiets møter mot nazistene.

Februar – mai 1932

- I en tale i Industriklubben i Düsseldorf lover Hitler å fjerne parlamentarismen og ser dette som en forutsetning for å overvinne den økonomiske krisen.
- 27. februar: SPD oppfordrer sine tilhengere til å stemme på Hindenburg i presidentvalget under slagordet «Schlagt Hitler. Darum wählt Hindenburg».
- 28. februar: Tallet på arbeidsløse stiger til 6.13 mill.
- 13. mars: Hindenburg får 49.5 % av stemmene, Hitler 30,1. Ikke et kvalifisert flertall. PvH tvinges til omvalg. 10. april får han 53,1% og gjenvelges.
- 24. april: NSDAP bli det største partiet i Preussen med 36.3%. Men kan ikke danne regjeringen. SPDs Otto Braun leder et forretningsministerium.
- 29. mai: Ved valget i Oldenburg vinner NSDAP absolutt flertall.
- 30. mai: PvH avskjediger HBs kabinett og setter inn Franz v. Papens regjering (FvP) som kalles «den nasjonale koalisjon». General Kurt v. Schleicher (KvS) blir forsvarsminister. KvS starter umiddelbart intrigene mot FvP.

Juni – juli 1932

- 16. juni: Lausanne-konferansen fører til drastisk lettelse i Tysklands reparasjonsbetalinger, et arbeid HB startet men som FvP får æren for.
- 17. juni: Albert Einstein, Thomas Mann og Käthe Kollwitz appellerer til KPD og SPD om å forene krefter mot nazismen. Forgjeves.
- 20. juli: «Preussenschlag». FvP avsetter SPDs Otto Braun i et statskupp og utnevner seg selv til rikskommisær for Preussen. Et av de siste bolverk mot diktaturet fjernes. Presidenten, PvH, er bak.
- 23. juli: Tysklands delegater forlater nedrustningskonferansen i Geneve og forlanger militær likeberettigelse med andre europeiske land.

Oskar von Hindenburg, sønn av presidenten

Juli – november 1932

- 31.juli: NSDAP vinner riksdagsvalget med 37.3% (SPD 21.6) KPD lett forbedret med 14,3. Med dette behersker de republikkfiendtlige krefter, KPD og NSDAP, et negativt flertall mot demokratiet.
- Hitler forlanger kanslerposten, men PvH nekter fordi nazipartiet mangler respekt for «annerledestenkende». Hvorfor han endrer syn på «den bøhmiske korporal» blir nå det store spørsmålet.
- 12.september: FvP får et massivt mistillitsvotum mot seg i Riksdagen. Nyvalg i november.
- 3.november: De to totalitære partiene, KPD og NSDAP, forener krefter i transportarbeiderstreiken i Berlin. Walter Ulbricht, lokalleder for KPD og Joseph Goebbels, Gauleiter for nazipartiet i Berlin, opptrer sammen på tribunen. Les extrêmes se touchent/ ytterpunktene berører hverandre.

November- desember 1932

- 6. november: Ved valget går NSDAP tilbake til 33,1 og mister 24 mandater. (men forblir det største partiet). Er kulminasjonen av NSDAPs makt nådd? Blir Hitler desperat? KPD forbedrer seg litt. Hitler frykter kommunistisk styrkeframgang.
- 17.november: FvP tilbyr seg å gå av men fortsetter som forretningsministerium.
- 19. november: Hitler og PvH treffes, Hitler krever kanslerposten men blir avvist. PvH ser nazipartiet som en trussel mot forfatningen.
- 2.desember; FvP trer endelig tilbake og blir etterfulgt av KvS som samtidig beholder forsvarsministerposten. Men FvP fortsetter sine intriger mot Schleicher og flytter ikke en gang ut av kanslerboligen
- 8 desember: KvS forsøker å bygge en bred allianse med fagforeningene, SPD og moderate nazister, Gregor Strasser, som frykter Hitler ikke ser sine sjanser nå. Hitler forhindrer partisplittelse i NSDAP og insisterer på total makt. Strasser trekker seg ut av alle verv i partiet og går ut av politikken men myrdes i 1934 av Gestapo som hevn.
- 11. desember: USA, UK, Italia og Frankrike anerkjenner Tysklands rett til militær likeberettigelse.

Januar 1933

- 4. januar: Hitler og v. Papen møtes i hemmelighet i banker Schröders villa i Köln (Se minneplakett t.h.)
- FvP vil ha Hitler inn i regjering som viskansler under seg. Hitler vil ha kanslerposten. Papen forsøker å gjøre Hitler salonfähig. PvH sønn Oskar spiller nå en sentral rolle. Den tysk-nasjonale Hugenberg forsøker også å få med Hitler, noe han bittert senere angrer på.
- 6. januar: Schleicher møter med Gregor Strasser i et forsøk på å splitte nazipartiet og få hans fraksjon med i en allianse («Querfont»). Mislykkes.
- 11. januar: Reichslandbund, den ytterliggående bondeorganisasjonen for storbønder, karakteriserer KvS' forslag om statlig overtakelse av konkursrammede storgods for å gi arbeid til arbeidsløse og småbønder, som «bolsjevisme». De øver massivt press på PvH, selv godseier, for å hindre KvS' reformforslag.

STADT WALDGÜRTEL 35
IM HAUS DES PRIVATBANKIERS
FREIHERR VON SCHRÖDER TRAF
SICH AM 4. JANUAR 1933 ADOLF
HITLER UND FRANZ VON PAPEN, UM
EINE REGIERUNGSBILDUNG ZWI-
SCHEN NATIONALSOZIALISTEN UND
RECHTSKONSERVATIVEN ZU BERATEN.
IN DIESEM GESPRÄCH WURDEN DIE WEI-
CHEN FÜR HITLERS ERNENNUNG ZUM
REICHSKANZLER AM 30. JANUAR 1933
GESTELLT UND DIE VORAUSSETZUNGEN
FÜR DIE MENSCHENVERACHTENDE
DIKTATUR DER NATIONALSOZIALISTEN
GESCHAFFEN.
KURT VON SCHRÖDER UNTERSTÜTZTE
BEREITS VOR 1933 DIE ZIELE DES NATIO-
NALSOZIALISMUS UND ORGANISIERTE
NACH 1933 FINANZIELLE LEISTUNGEN
FÜR DIE DEUTSCHEN WIRTSCHAFT AN DIE SS.

Januar 1933 (forts.)

- 15. januar: NSDAP tar igjen noe av sitt tapte ved valget i ministaten Lippe (39%) noe som intensiverer Hitlers krav om kanslerposten.
- 19. januar: Joseph Ersing, delegat fra Zentrum, reiser spørsmålet i Riksdagens finanskomite om misbruk av statlige subsidier i Osthilfe, støtteaksjonen til forgjeldede storgods øst for Elben. PvH involveres direkte som eier av Junkergodset Neudeck.
- 28. januar; Kurt v. Schleicher trer tilbake fordi han ikke lenger har PvHs støtte.
- 29. januar: Når Huhgenberg sier han er villig til å bli med i en regjering Hitler gir PvH opp sin motstand mot kabinettet Hitler.
- 30. januar: Hindenburg utnevner Hitler til kansler. NSDAP i mindretall, bare Göring og Frick blir ministre fra NSDAP

STADT WALDGÜRTEL 35

...ER, IM HAUS DES PRIVATBANKIERS
...T FREIHERR VON SCHRÖDER, TRA-
SICH AM 4. JANUAR 1933 ADOLF
...R UND FRANZ VON PAPEN, UM
...EINE REGIERUNGSBILDUNG ZWI-
...HEN NATIONALSOZIALISTEN UND
...RECHTSKONSERVATIVEN ZU BERATEN.
IN DIESEM GESPRÄCH WURDEN DIE WEI-
CHEN FÜR HITLERS ERNENNUNG ZUM
REICHSKANZLER AM 30. JANUAR 1933
GESTELLT UND DIE VORAUSSETZUNGEN
FÜR DIE MENSCHENVERACHTENDE
DIKTATUR DER NATIONALSOZIALISTEN
GESCHAFFEN.

KURT VON SCHRÖDER UNTERSTÜTZTE
BEREITS VOR 1933 DIE ZIELE DES NATIO-
NALSOZIALISMUS UND ORGANISIERTE
NACH 1933 FINANZIELLE LEISTUNGEN
FÜR DIE DEUTSCHEN WIRTSCHAFT AN DIE SS.

Februar – mars 1933

- 1. februar: Hindenburg oppløser Riksdagen og utlyser valg til 5. mars.
- 2. februar: Hitler lover å fjerne demokratiets «kreftsvulster» i Tyskland.
- 27-28. februar: Riksdagen brenner. PvH undertegner unntakslovene, «zum Schutz vom Volk und Staat» som setter Weimarforfatningens grunnrettigheter ut av kraft. Kommunister og andre motstandere av naziregimet forfølges.
- 5. mars: Valg, NSDP får 43.9% men oppnår ikke flertall, må samarbeide med DNVP, de tysk-nasjonale for å danne regjering

Mars – juni 1933

- 11.mars: Goebbels blir propagandaminister.
- 21. mars: «Tag von Potsdam». Hitler håndhilser bukkende på Hindenburg i garnisonskirken i Potsdam. Den nye massebevegelsen forenes med det høyborgerlige Tyskland.
- 22.mars: KZ Dachau åpner. Blir mønsterdannende for nazisystemet.
- 23. mars: I den nye Riksdagen i Krolloperaen vedtas fullmaktsloven, «Ermächtigungsgesetz» som gir Hitler all makt. Kommunister og sosialdemokrater fengsles. Otto Wels taler mot loven. Denne dagen går Weimar-demokratiet endegyldig under.
- Juni: Partiene oppløser seg selv. Den senere forbunds-presidenten Th. Heuss stemmer for loven.

1934

- 2. august: von Hindenburg dør. Hitler slår sammen embetene kansler og president, og blir Fører.

Lærdommer fra Weimar

1. Begrepet maktvakuum (Karl Dietrich Bracher): Utsjalting av folket og politikkenes reduksjon til intriger i et coterie som følge av manglende mulighet til regjeringsdyktig flertall i Riksdagen

- I siste fase i et demokratis krise sjaltes velgerskaren ut.
- Politikkenes arena reduseres til noen få kjernepersoner hvis personlighet, persepsjoner, fordommer, alliansebyggende evne og politisk ideologi blir utslagsgivende.
- Lærdom for demokrater: I valg bør velgere alltid ta hensyn til politikernes personlighet, morals ryggrad og personlig mot.
- Personlighetens rolle i politikken er meget viktig, tross alle materielle og strukturelle føringer

Lærdommer fra Weimar

2. Politisk bruk av forfatningen

- Weimarforfatningen var datidens mest demokratiske.
- § 48 om presidialmakt var ment å beskytte demokratiet og ble brukt slik av president Friedrich Ebert (SPD) på 1920-tallet.
- Fra 1930 av redskap mot konstitusjonelt styre i president Paul v. Hindenburgs hender.
- Dette viser en annen viktig side ved forfall i demokratier: Politisering av nøytrale og «overpolitiske» embeter, f.eks. presidenten. Forfatninger kan brukes til omtrent «alt»

Lærdommer fra Weimar

3. Valg ingen løsning

- Valg vil i kriser snarere befordre og intensivere forfallet heller enn å vise vei ut av blokkerte situasjoner.
- Valgene i 1930 og 1932 var strengt tatt ikke nødvendig; de ble en vei til nazipartiets mobilisering og svekket demokratiet.

Lærdommer fra Weimar

4. Offentlig orden kjernepunkt

- Demokratier i krise mister fort voldsmonopolet.
- Kampen står om hvem som skal kontrollere innenriksministeriene (politiet). Så også i Weimar.
- Høsten 1932 allianse KPD/NSDAP i Berlin.
- Kampen om gatene sentral.

5. Partienes rolle

- Når partienes flises opp, er det tegn på demokratier i krise

Lærdommer for forsvar av demokratiet i dag

De fremste faresignalene om at demokratiet er i fare der disse fire:

1. Tendens til å undergrave respekten for konstitusjonelle normer
2. Tendens til å ta i bruk vold
3. Uvilje mot å la motstander komme til orde
4. Bevisst polariserende språkbruk, kallenavn o.l.

Donald Trump kommer faretruende nær disse fire kjennetegnene

Konklusjon: Demokratiers skjebne er ofte avhengig av enkeltpersoner. Hindenburg ble Hitlers stigbøyleholder. Vaclav Havel beredte grunnen for det tsjekkiske demokratiet

Hindenburgs gods Gut Neudeck i Øst-Preussen – gitt ham som gave og objektet for hans misbruk av statlige subsidier, Osthilfe.

Det er dette godset som får meg til å formulere den tabloide sentensen: «Andre verdenskrig skyldtes noen utsultede krøtter og noen halvstrå på Neudeck øst for Elben».